

Веселка Желязкова (София, България)

**ПЪРВАТА ПЕСЕН НА МОЙСЕЙ (ИЗХ. 15:1–19) В ПСАЛТИРА
И В НЕБОГОСЛУЖЕБНИТЕ ПРЕПИСИ НА КНИГА ИЗХОД**

Според библейския разказ след десетте бедствия, които Бог изпратил върху Египет, фараонът разрешил на израилтяните да се отправят към Обетованата земя. Скоро след това обаче, като осъзнал, че губи огромен брой работници, той взел шестстотин от най-добрите си колесници и най-добрите воители от армията и ги изпратил подир израилтяните. Египетската войска догонила израилтяните при Червено море и последните се оказали в капан. Мойсей произнесъл молитва към Бога и ударил с жезъла си по водата: тогава морето се разделило на две и израилтяните преминали по дъното на морето като по суша, а фараонът и войската му потънали в морето. Тогава Мойсей запял великата песен на победата, в която се говорело за величието на Бога, за Неговата сила и могъщество. Мойсей благодарил на Бога за спасението и за избавлението от робството. След това сестрата на Мойсей – Мариам, взела тимпан и повела жените в танц. Това е добре познатата история на първата от деветте библейски песни, които се поместват в края на *Псалтира*. Тя формира и стихове 1–19 на 15-а глава на *Книга Изход*.

Наличието на един и същ текст в две различни библейски книги, при това преведени в различно време и имащи съвсем различни традиции, неизбежно поставя въпроса в какво съотношение се намират те помежду си, или с други думи – дали при небогослужебния (пълен, чети) превод на *Книга Изход* е използван съществуващият вече превод на интересувашата ни библейска песен. За да отговоря на този въпрос, съпоставих текста на библейската песен в:

– преписи на *Псалтира*: три представителя на архаичната редакция, възхождаща към първоначалния Кирило-Методиев превод – *Синайски псалтир* от XI в., *Болонски псалтир* от XIII в. и *Погодински псалтир* от края на XIII в.; *Бичковски псалтир* от XI в., представител на преславската (нари-

чана още руска или симеоновска) редакция¹; *Норовски псалтир* от XIV в., единствен представител на т.нар. норова редакция; два представителя на атонската (светогорска) редакция – *Томичов псалтир* от XIV в. и *Карадимов (Шопов) псалтир* от XIV в.²

– пълни (чети) преписи на *Книга Изход* от всички редакции и групи: всички южнославянски преписи, като се цитира само ръкопис № 3 от сбирката на Е. Барсов в ГИМ, Москва от края на XV в.³; *Лавърско петокнижие* от края на XIV в., най-стария запазен препис на *Петокнижието*; ръкопис № 1 от сбирката на В. Ундолски от края на XV в., представител на ранната руска редакция; ръкопис № 1 от сбирката на Е. Барсов от XV в., представител на късната руска редакция⁴; *Архивски хронограф* от XV в. и ръкопис № 45 от сбирката на ТСЛ, представители на хронографската редакция⁵.

Съпоставката на текста на *Първата песен на Мойсей* (по-нататък *Песента*) в изброените ръкописни източници показва, че в *Псалтира* и в достигналите до нас небогослужебни преписи на *Книга Изход* се съдържа един и същ превод, а различията между отделните ръкописи могат да бъдат определени като редакционни. Ето защо настоящото изследване си поставя за цел да установи: 1) към коя от псалтирните редакции може да бъде отнесен текстът на *Песента*, съхранен в чети-преписите; 2) дали текстовата версия на чети-преписите е единна, или пък отделните чети-преписи съдържат особености на различни псалтирни редакции; 3) съществуват ли текстови варианти, специфични за чети-преписите.

За да отговоря на тези въпроси, ще се спра последователно на граматичните и лексикалните разночетения между двете групи ръкописни източници, като се опирам на наблюденията на И. Карачорова върху редакциите на библейските песни от XIV в. (Карачорова 2005).

ГРАМАТИЧНИ РАЗНОЧЕТИЯ

Характерна за архаичната и преславската редакция на разглежданата библейска песен е употребата на форми на вин. п. на анафоричното и относително местоимение, докато и в двете псалтирни редакции от XIV в. при названия на лица тези форми се заменят с форми на род. п. – т.е. н се заменя

¹ За съжаление, най-яркият представител на тази редакция – *Чудовският псалтир*, изобщо не съдържа библейските песни, а *Бичковският псалтир* е съхранил *Първата песен на Мойсей* едва от 12-и стих нататък.

² За псалтирните редакции вж. Карачорова 2003 и посочената там библиография.

³ Преглед на южнославянските преписи на *Книга Изход* вж. в Желязкова 2016а. Текстът на *Първата песен на Мойсей* е напълно идентичен във всички южнославянски преписи на *Книга Изход*.

⁴ За деленето на руските преписи на *Книга Изход* на различни редакции вж. Пичхадзе 1996.

⁵ Използвано е също така и изданието на *Книга Изход*, подготвено от Т. Вилкул (Вилкул 2015).

с еѣ, а ѣ (ѣ, ѣ) с нхъ (Карачорова 2005: 348). По отношение на тази граматична особеност чети-преписите не са единни. Ръкописите от хронографската редакция (с изключение на Изх. 15:10) и *Лавърското петокнижие* следват архаичната редакция на *Псалтира*⁶. Южнославянските и руските ръкописи (както от ранната, така и от късната редакция) се сближават с псалтирните редакции от XIV в.

Изх. 15:5	пѣунноѣ покрьы ѣ (СП Пог Бол) ⁷ пѣунною покрьы ѣ (Арх Тр45 Лавр)	пѣунноѣ покрьы нхъ (Нор Том Кар) пѣунна покрьы ѣ̄ (Барс3) пѣунною покрьы ѣ̄ (Ун Барс1)
Изх. 15:10	покрьы ѣ море (СП Пог Бол) покрьы ѣ море (Лавр)	покрьы нхъ мѡре (Нор Том Кар) покрьы ѣ̄ море (Барс3 Ун Барс1 Арх Тр45)
Изх. 15:12	пожрѣѣ ѣ землѣ (СП Пог Бол) пожреть ѣ земла (Лавр Арх Тр45)	пожрѣть нхъ землѣ (Том Кар) поглѣте нхъ земѣ (Нор) пожрѣѣ ѣ̄ землѣ (Барс3 Ун Барс1)
Изх. 15:15	прѣать ѣ трепеть (СП Пог Бол Бичк) трепетъ прѣать ѣ (Лавр Тр45 ⁸)	прѣать ѣ̄ трепеть (Нор Том Кар) прѣ̄ ѣ̄ трепѣ̄ (Барс3 Ун Барс1)
Изх. 15:17	насадн ѣ въ горѣ (СП Пог Бол Бичк) насадн ѣ в гору (Лавр Арх Тр45)	насадн ѣ̄ въ горѣ (Том Кар) насаднѣ̄ есн нхъ въ горѣ (Нор) всадн ѣ̄ въ горѣ (Барс3) насадн нхъ въ гѡрѣ (Ун Барс1)

При предаването на тази граматична особеност *Норовият псалтир* е по-последователен. Налице са няколко случая, когато в атонската редакция вин. п. на анафоричното местоимение се запазва, т.е. тя съвпада с архаичната и преславската. Преписите на *Книга Изход* следват архаичната/атонската редакция, но не и норовата.

Изх. 15:2	ѣ възнесѣ ѣ (СП Пог Бол Том Кар) н възнесѣ н (всички чети-преписи)	н възвыса еѣ (Нор)
Изх. 15:16	нападѣть на нѣ страхъ (СП Пог Бол Бичк Том Кар) нападѣ на нѣ стѣ̄ (всички чети-преписи)	нападѣть на ннхъ стѣ̄ (Нор)
Изх. 15:19	ѣ наведѣ на нѣ гѣ̄ (СП Пог Бол Бичк Том Кар) н наведѣ на нѣ гѣ̄ (всички чети-преписи)	н наведѣ на нн̄ гѣ̄ (Нор)

⁶ И преславската в наличните стихове.

⁷ Правописът следва първия посочен препис.

⁸ В *Арх* местоимението е пропуснато.

Във втория случай обаче перфектната форма е характерна за *Норовския псалтир*, но не и за атонската редакция, която съвпада с архаичната и преславската. В чети-преписите на *Книга Изход* също е употребена аористна форма.

Изх. 15:17 наса^адн а въ горѣ (СП Пог Бол Бичк) наса^аднлѣ есн нхъ въ горѣ (Нор)
 наса^адн н̄ въ горѣ (Том Кар)
 наса^адн ѱа в горѣ (Лавр Арх Тр45)
 въса^адн н̄ въ горѣ (Барс3)
 наса^адн нхъ въ горѣ (Ун Барс)

Към различията между псалтирните редакции в *Песента* можем да добавим и замяната на възвратно-притежателното местоимение свон (в архаичната редакция) с форми на притежателното местоимение мон, твон (в атонската и норовата редакция). Както се вижда от посочените по-долу примери, четенията от хронографската редакция на *Книга Изход* съвпадат с тези от *Синайския псалтир*. Останалите чети-преписи се сближават с покъсните редакции на *Псалтира*.

Изх. 15:9 насыщѣ д̄шѣ своѣ. оутънѣ мечемъ своимъ (СП)
 насыщѣ д̄шѣ моѣ. оутънѣ мечемъ монмъ (Пог Бол Нор Том Кар)
 насыщю д̄шю свою. н оутноу мечемъ своимъ (Арх Тр45)
 насыщѣ д̄шѣ моѣ. оутъна мече̄ мон̄ (Барс3 Ун Барс1 Лавр)

Ще обърна внимание и на употребата на пълната и кратката форма на притежателното местоимение твон, по която псалтирните редакции се различават. Посоченото различие противопоставя и чети-преписите на *Книга Изход*.

Изх. 15:6 д̄снад твоѣ рѣка (СП Бол Пог Нор) д̄снад тн рѣка (Том Кар)
 д̄снад твоѣ рѣка (Лавр Арх Тр45) д̄снад тн рѣка (Барс3 Ун Барс1)

Изследователите неведнъж са обръщали внимание и на друга характерна особеност на атонската редакция на библейските книги, а именно предаването на гръцката конструкция ἐν + дателен падеж с въ + местен падеж, за разлика от по-старите редакции, в които въпросната конструкция се предава с творителен безпредложен. Един пример на такава замяна се среща и в *Песента*. И в този случай четенето в хронографската редакция на *Книга Изход* съвпада с архаичната редакция на *Псалтира*, а четенията в южнославянските и руските преписи – с атонската редакция.

Изх. 15:6 δεδόξαται ἐν ἰσχύι
 прославн са крѣпостнѣ (СП Пог Бол) прославн са въ крѣпостн (Нор Том Кар)
 прославн са крѣпостню (Арх Тр45) прославн са въ крѣпостн (Барс3 Ун Барс1)

Представените граматични разночетения, макар и не много на брой, категорично ни насочват към извода, че в небогослужебните преписи на *Книга Изход* са запазени две версии на *Песента*. Първата е представена в ръкописите от хронографската редакция и *Лавърското петокнижие* и следва граматичните особености на архаичните псалтири. Втората е представена във всички южнославянски ръкописи, а също и в ръкописите от ранната и късната руска редакция и напълно съвпада с текста в псалтирите от атонската редакция (но не и с норвата в случаите, когато двете редакции от XIV в. се различават). Очевидно чертите на атонската редакция в текста на *Песента* в небогослужебните преписи са вторични, тъй като хронологично те са се появили по-късно от възникването на чети-превода. Наличието им в руските небогослужебни преписи не е учудващо и съвпада с историята на паримейните четения от *Книга Изход*⁹. По-любопитно е присъствието на атонската редакция на *Песента* в южнославянските чети преписи на *Книга Изход*, тъй като в тях паримейните следват чети превода, с изключение на паримейния за Велики понеделник, която е взета от архаичната редакция на *Паримейника*.

ЛЕКСИКАЛНИ РАЗНОЧЕТИЯ

Съпоставката на *Песента на Мойсей* в привлечените в настоящото изследване псалтири показва, че текстовата ѝ традиция (подобно на целия *Псалтир*) е стабилна. В лексикално отношение (с много малки изключения) атонската редакция на *Песента* съвпада с архаичната, докато *Норовският псалтир* съдържа няколко интересни четения¹⁰:

		<i>СП Пог Бол</i> <i>Том Кар</i>	<i>Нор</i>
Изх. 15:2	ὕψωσω	възнесѣ	възвыса
Изх. 15:4	ἄρματα	колесницѣ	орѣжня
Изх. 15:4	τριστάτας	трѣстатѣ	трѣстоѣщѣ
Изх. 15:7	καλάμην	стеблнѣ	трѣстнѣ
Изх. 15:12	κατέπιεν	пожрѣтъ	поглѣте
Изх. 15:17	ὁ κατεργάσω	еже съдѣла	еже стажа

⁹ В предишно мое изследване разгледах паримейните от *Книга Изход* в състава на *Триода* и показах, че през XIV в. на Атон заедно с редактирането на другите богослужебни книги е редактиран и *Триодът*, в това число и паримейните четива, а някои от тях са преведени отново. На основата на редактирания паримейен текст в руска среда е създаден новоизведен *Паримейник*, четивата от който навлизат в руските небогослужебни преписи на *Книга Изход* – напълно в ръкописите от късната руска редакция и частично в ръкописите от ранната руска редакция (Желязкова 2018).

¹⁰ Това се наблюдава и при другите библейски песни. И. Карачорова отбелязва: „от двете псалтирни редакции от XIV в. норвската дава много повече лексикални разночетения“ (Карачорова 2005: 351).

Съпоставката на лексиката от *Песента* в преписите на *Псалтиря* и чети-преписите на *Книга Изход* дава интересен материал за размисъл. Разночтения се наблюдават в следните случаи¹¹:

	<i>Псалтир</i>	Чети-преписи на <i>Книга Изход</i>	Хронографска редакция
15:2	ὕψωσω вЪЗНЕСѠ вЪЗВЫСА (<i>Нор</i>)	вЪЗНЕСѠ	вЪЗНЕСОУ
15:3	πολέμους БРАНИ	БРАНИ	РАТЬ
15:4	ἄρματα КОЛЕСНИЦА ОРЪЖИЯ (<i>Нор</i>)	КОЛЕСНИЦА	УРЪЖНЕ
15:4	τριστάτας ТРЪСТАТЫ ТРЪСТОЦЦА (<i>Нор</i>)	ТРНСТАТЫ	ТРНСТАТЫ ТРНСТОЦЦА (<i>Тр45</i>)
15:4	κατεπόντισεν ПОТОПИ	ПОТОПИ	ПОГРОУЗИ
15:7	συνέτριψας СЪТРЪЛЪ ЕСИ	СЪТРЪНЪ ЕСИ	СЪКРОУШИЛЪ ЕСИ
15:7	καλάμην СТЕБЛЕ ТРЪСТНЕ (<i>Нор</i>)	СТЕБЛЕ ТРЪСТЪЕ (<i>Барс3</i>)	ТРОСТНЕ
15:8	ἐν μέσῳ ПО СРЪДЪ	ПО СРЪДЪ	СРЕДИ
15:9	σκῦλα КОРНЪТЪ	КОРНЪТЪ ПЛЪНЪ (<i>Барс3</i>)	ПЛЕНЪ
15:9	κυριεύσει ΟΥДЕЛЪЕТЪ	ΟΥДЕЛЪЕ	ДА СЪВЛАДЕЕТЪ
15:10	ἀπέστειλας ПОСЛА	ПОСЛА	ПОУСТИ
15:10	ἐν ὕδατι σφοδρῶ вЪ ВОДЪ СЪЛО (<i>СП Пог</i>) вЪ ВОДЪ СЪЛНЪ	В ВОДЪ СЪЛО (<i>Лавр</i>) вЪ ВОДЪ СЪЛНЪ	ВЪ ВОДЪ ЛЮТЪ
15:11	θαυμαστός ἐν δόξαις ДНЕНЪ ВЪ СЛАВАХЪ (<i>СП Пог Бол Нор</i>) ДНЕНЬ. ПРЪСЛАВНО (<i>Том Кар</i>)	ДНЕНЪ ВЪ СЛАВА (<i>Барс3 Лавр</i>) ДНЕНЬ. ПРЪСЛАВНО (<i>Ун Барс 1</i>)	УЮДЕНЪ ВЪ СЛАВАХЪ
15:12	κατέπιεν ПОЖРЪТЪ ПОГЛЪТЕ (<i>Нор</i>)	ПОЖРЪТЪ	ПОЖРЕ
15:13	ὠδήγησας НАСТАВНАЛЪ ЕСИ	НАСТАВНАЛЪ ЕСИ	ПРОВЕДЕ
15:13	κατάλυμα ОБНТЪЛЪ	УБНТЪ	ЦРЪВН
15:14	ἔθνη АЪЦИ	АЪЦИН	СТРАНЫ
15:14	ὠργίσθησαν ПРОГНЪВАША СА	ПРОГНЪВАШЪ	РАЪГНЪВАША СА
15:15	ἡγεμόνες ВЛАДЪИКИ	ВЛЪКИ	СТАРЪНШНИ
15:15	τρόμος ТРЕПЕТЪ	ТРЕПЕ	ТРОУСЪ

¹¹ Посочвам конкретен ръкопис само ако четенето в него се отличава от останалите в групата.

15:15	ἐτάκησαν	рѢСТААШѢ СѦ	рѢСТААШѢ	НСТАЛѢША
15:16	ἐπιέσοι	НАПАДЕТЬ	НАПАДЕ	НАНДЕ
15:16	ἐκτίσω	СЪТІАЖА	СТАЖА	НЗБАВН
15:17	κληρονομίας	ДОСТОѢННѢ	ДѢДАНІА	ПРНУАСТНА
15:17	ὁ κατειργάσω	ЕЖЕ СЪДѢЛА ЕЖЕ СТАЖА (<i>Нор</i>)	ЕЖЕ СЪДѢЛА	ЕЖЕ СЪДѢЛА
15:19	εἰσῆλθεν	ВЪННДЕ	ВЪННДЕ	ВЛЕЗЕ
15:19	ἄρμασιν	КОЛЕСНИЦАМН	КОЛЕСНИЦАМН ѠРѢЖІЕ (<i>Барс3</i>)	ѠРОУЖІЕМЪ

Приведените разночетения ясно показват, че лексиката на *Песента* в ръкописите от хронографската редакция се различава от тази в преписите на *Псалтира* и в южнославянските и руските чети-преписи на *Книга Изход*. Прави впечатление, че редица от лексемите в хронографските преписи са типични за преславската редакция на богослужебните книги, като някои от тях като например брань – рать, колесница – ороужне, владыка – старѣншина, азыкъ – страна, достоѣнне – прнуастне са христоматийни. Интересно е, че три от четенията, типични за хронографските преписи – ороужне за ѣрмата (вм. колесница), плѣнъ за скѹла (вм. корнсть) и трѣстне за καλάμην (вм. стѣблне), се споделят от южнославянските чети-преписи на *Книга Изход*, а две от тях (ороужне и трѣстне) – и от *Норовския псалтир*. Калката трѣстоѣщѢ от *Норовския псалтир* е засвидетелствана и в един от ръкописите от хронографската редакция – *Тр4*. Трябва да се отбележи и фактът, че в единствения случай на лексикално разночетене между архаичната и атонската редакция на *Песента* в *Псалтира* (Иzx. 15:17 днвєнъ въ славахъ срещу днвєнь. прѣславнѡ) южнославянските чети-преписи и *Лавърското петокнижие* следват архаичните псалтири, а руските – атонската редакция.

Извън всяко съмнение хронографските преписи на *Книга Изход* съдържат преславска редакция на *Песента*. В граматично отношение тя е близка до архаичните псалтири, а в лексикално – съдържа четения, характерни за ръкописите от преславското книжовно средище. Кога е възникнала въпросната редакция – на по-късен етап от ръкописната традиция на *Книга Изход*, когато е създаден прототипът на *Архивския хронограф*, или по време на пълния превод на *Книга Изход*? Смятам, че втората хипотеза е по-вероятна. Вероятно по време на небогослужебния превод на *Книга Изход*, възникнал в Симеонова България, преводачът не е заимствал пряко вече преведената в рамките на *Псалтира Песен*, която вероятно е знаел наизуст, а я е редактирал значително в лексикално отношение, но е запазил граматичните особености. По-късно обаче книжовниците са заменили чети варианта на *Песента* с по-познатия вариант от *Псалтира*. Тази хипотеза също така е в съзвучие с текстовата традиция на паримейните четения от *Книга Изход*

(Вилкул 2015: 18–23; Желязкова 2016б; Желязкова 2018), както и с историята на *Песента* в *Паримейника* (Пичхадзе 2021).

Въпреки че по редица свои текстови особености *Лавърското петокнижие* се доближава до хронографската редакция, *Песента на Мойсей* в него, подобно на паримииите¹², е преписана от архаичен източник. Руските чети-преписи (както от ранната, така и от късната редакция) са свързани с атонската редакция на *Песента*. Южнославянските преписи също следват атонската редакция, но в тях са останали някои следи от чети версията на *Песента* (имам предвид лексемите *трьстнѣ*, *плѣнь*, *оръжнѣ*).

Специално внимание заслужават няколко съвпадащи четения в текста на *Песента* в *Норовския псалтир* и ръкописите от хронографската редакция. Дали те са случайни, или пък показват някакво влияние на чети версията на *Песента*? Последното трудно може да се докаже, но не бива и да се изключва, като имам предвид установеното влияние на чети превода на паримейни четива от *Книга Изход* в някои староизводни преписи на *Триода* (Желязкова 2018: 8–9).

ПРИЛОЖЕНИЕ

ПЕСЕНТА НА МОЙСЕЙ В СИНАЙСКИЯ ПСАЛТИР И В АРХИВСКИЯ ХРОНОГРАФ

1. Помъ ꙗꙋ славѣно бо прославн сѧ
Конъ ꙗꙋ всадѣннкъ въврже въ море	1. Понмъ гѣн. Славно бо прославн сѧ.
кона н всадники въврже въ море
2. Помоштыннкъ ꙗꙋ покровнтель бысть мнѣ
во спенне съ бѣ моѣ прославлю ꙗꙋ бѣ оца
моего ꙗꙋ възнесѧ ꙗꙋ.	2. помощннкъ н покровнтель бысть намъ
въ спнїе. се бѣ мон прославлю. н бѣ оца
моего възнесоу н
3. Гѣ съкроушаѧ бранн. Гѣ има емоу.	3. Гѣ съкроушаеть рать. Гѣ нма емоу.
4. Колесница фалосовы (sic!) ꙗꙋ слы ѡхъ
въврже въ море. избѣраны всадѣннкы
трѣстаты. потопн въ урѣмнѣмъ морн.	4. врѣжне фарауне н слыоу его
въврже въ море. избранныа всадннкы
трѣстаты погроузн въ урѣмнемъ морн.
5. пѣчунноѣ покры ꙗꙋ. погрѣзоѣ въ
глабннѣ. ѣко ꙗꙋ камень.	5. поучнюю покры море. погрѣзоѣ въ
глоубннѣ ако камень.
6. Десница твоѣ гѣ прославн сѧ крѣпостыѣ.
деснаа твоѣ рѣка гѣ съкроуши врагы.	6. Десница твоѧ гѣ прославн сѧ крѣпостню.
деснаа твоѧ рѣка гѣ нзѣн врагы

¹² Още А. Михайлов установява, че преписвачите на *Лавърското петокнижие* са разполагали с два отделни ръкописа – архаичен *Паримейник* и пълно *Петокнижие*. Според учения паримииите от пълното *Битие* системно са били заменени с тези от *Паримейника*, за да се съхрани текстовата версия, изконно употребявана в църквата (Михайлов 1012: L–LIV LVIII–LIX, LXI–LXII). Вероятно сред източниците на *Лавърското петокнижие* и е бил и архаичен псалтир, от който пък е преписана библейската песен.

7. ꙗ мно́жествомъ славы твоеѧ сътрьлѧ еси съпостаты ꙗ: Посъла гнѣвъ свои поѣсть ꙗ ꙗко ꙗ стебле

8. ꙗ дѣхомъ вѣрости твоѧ растѣпи сѧ вода. Угѣстѣша вѣко стѣна воды. Огѣстѣша ꙗ влѣны по срѣдѣ морѣ.

9. рече врагъ гнѣвъ постигнѣ. ꙗ раздѣлю корнсть. насыщѣ дѣшѣ свои. оутѣнѣ мечемъ своимъ. оуделяетъ рѣка моѣ

10. Посъла дѣхъ свои покрѣ ꙗ морѣ. погрѣзѣ вѣко олово въ водѣ зѣло

11. Къто подобенъ тебѣ въ бѣхѣ гѣ. къто подобенъ тебѣ прославленъ въ сѣтихѣ днѣнъ въ славахѣ творѧ чюдеса.

12. Прострѣ десницѣ свои пожрѣтъ ꙗ земля.

13. Наставилъ еси правдою твою люди твоѧ сѧ же избави. оутѣшилъ еси крѣпостѣи свои въ шентѣ свѣтѣи свои.

14. слышаша аѣци ꙗ прогнѣваша сѧ. болѣзнь приаса жнѣшталъ въ фнлнстимѣ.

15. тогда потѣшаша владыки едомьскы. кънази моѣвнѣсти приатъ ꙗ трепетъ. растааша сѧ вси жнѣшци въ ханаанѣ.

16. Нападетъ на нѣ страхъ ꙗ трепетъ. велнчнемъ мышци твоѧ да окамянѣтъ сѧ. Доидеже проидѣтъ людне твоѧ гѣ. доидеже проидѣтъ людне твоѧ сѧ ꙗже сътъжа.

17. Въведъ насадн ꙗ въ горѣ достоѣннѣ твоего. въ готовое жнлште твоѣ еже съдѣла гѣ. сѣтѣниѣ гѣ ꙗже оуготовасте рѣцѣ твоѧ.

18. Гѣ црѣтвуетъ въ вѣкы на вѣкы ꙗ еште

19. вѣко възнде конь фараосовъ съ колесницамн. ꙗ всадннкы въ морѣ. ꙗ наведе на нѣ гѣ водѣ морьскѣи. снѣви же инѣви проидѣ по соухѣ по срѣдѣ морѣ

7. ꙗ мно́жествомъ славы твоеѧ съкрюшилъ еси соупостаты. Поустн гвѣвъ свои ꙗ поастъ ꙗ акы тростне.

8. ꙗ дѣхъ вѣрости твоѧ растуупн сѧ вода. Угоустѣша ꙗко стѣна воды. Угоустѣша волны средн морѧ.

9. Рѣ врагъ гнѣвъ постигнуу ꙗ раздѣлю пленъ. насыщю дѣшю свою. ꙗ оутноу мечемъ своимъ. да съвладеетъ роука моѧ

10. Поустн дѣхъ свои. ꙗ покрѣ нхѣ морѣ. погрѣзоша акы олово въ водѣ лютѣ

11. кто подобенъ тебѣ. прославленъ въ стѣхѣ. чюденъ в славахѣ творѧ чюдеса.

12. простре десницю свою. пожре ꙗ земля

13. проведѣ ꙗ правдою своею люди свои нже избави. оутѣшила еси крепостню своею. въ црѣвн стѣн твоѧ.

14. оуслышаша страны ꙗ разгнѣваша сѧ. болѣзнь приаша, жнѣшци въ фнлнстимѣ.

15. Тогда потѣшаша сѧ старѣшнны едомла. ꙗ кнѣса моавштѣи. приа троусъ. нстѣша вси жнѣшци въ ханаанѣ.

16. нанде на нѣ страхъ ꙗ трепетъ. велнчнемъ мышци твоѧ. да ѡкаменеютъ. дажѣ мннуетъ людѣ твоѧ гѣ. дажѣ мннуетъ людѣ сѧ ꙗже избави

17. Въведъ насадн ꙗ въ горѣ причстна твоего. въ готовое жнлще твоѣ. еже съдѣла гѣ стню. юже оуготоваста роуцѣ твоѧ.

18. Гѣ црѣтвуетъ въ вѣкын ꙗ повѣлѣ ꙗ еште

19. влезѣ конь фараунъ. съ вроужѣемъ ꙗ всадннкы въверже нхѣ въ морѣ. наведе на нѣ гѣ водѣ морьскою. снѣве же инѣви проидоша по соухѣ посредн морѧ.

ЦИТИРАНИ РЪКОПИСИ

- Арх* Архивски хронограф, руски, трета четвърт на XV в., ф. 181 Сбирка на МГАМИД. Оп. № 1, РГАДА, Москва
- Барс1* Петокнижие, руски, XV в., сбирка на Е. Барсов № 1, ГИМ, Москва
- Барс3* Осмокнижие, влахо-молдавски, последна четвърт на XV в., сбирка на Е. Барсов № 3, Държавен исторически музей, Москва
- Бичк* Бичковски псалтир, руски, XI в., ГББ, Q.n.I.73; Синайски манастир „Св. Екатерина, Sin. slav. 6. Цит. по: Карачорова 2012
- Бол* Болонски псалтир, български, началото на XIII в., Библиотека на Болонския университет № 2499. Цит. по: Mareš 1997
- Кар* Карадимов (Шопов) псалтир, български, XIV в., НБКМ, № 454, 1138
- Лавр* Лавърско петокнижие, руски, края на XIII – началото на XIV в., сбирка на Троицко-Сергиевата лавра № 1, Руска държавна библиотека, Москва
- Нор* Норовски псалтир, български, XIV в., сбирка на Уваров № 285, Държавен исторически музей, Москва. Цит. по: Чешко и др. 1989
- Пог* Погодински псалтир, български, края на XIII в., сбирка на М. Погодин № 8, Руска национална библиотека, Санкт-Петербург. Цит. по: Mareš 1997
- СП* Синайски псалтир, български, XI в., Синайски манастир „Св. Екатерина, Sin. slav. 38, Sin. slav. 2/N. Цит. по: Mareš 1997
- Том* Томичов псалтир, български, ок. 1360 г., Музейна сбирка № 1, Държавен исторически музей, Москва. Цит. по: Джурова 1990.
- Тр45* Петокнижие, руски, края на XVI в., Сбирка на Троицко-Сергиевата лавра № 45, Руска държавна библиотека, Москва
- Ун* Осмокнижие, руски, края на XV в., сбирка на В. Ундолюски № 1, Руска държавна библиотека, Москва

ЛИТЕРАТУРА

- Вилкул 2015 *Книга Исход. Древнеславянский полный (четий) текст по спискам XIV–XVI веков.* Сост. Т. Л. Вилкул. Москва, 2015 [Kniga Iskhod. Drevneslavianskii polnyi (chetii) tekst po spiskam XIV–XVI vekov. Sost. T. L. Vilkul. Moskva, 2015].
- Джурова 1990 Д ж у р о в а, А. *Томичов псалтир.* Т. 1–2. София, 1990 [Dzhurova, A. Tomichov psaltir. T. 1–2. Sofia, 1990].
- Карачорова 2003 К а р а ч о р о в а, И. *Псалтир.* – В: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 3. София, 2003, с. 409–417 [Karachorova, I.

- Psaltir. – V: Kirilo-Metodievskia entsiklopedia. T. 3. Sofia, 2003, s. 409–417].
- Карачорова 2005 К а р а ч о р о в а, И. *Към изучаването на псалтирните редакции от XIV в. (Библейски песни)*. – В: Нѣсть оученикъ надъ оучителемъ своимъ. Сборник в чест на проф. дфн Иван Добрев, член-кореспондент на БАН и учител. София, 2005, с. 345–256 [Karachorova, I. Kam izuchavaneto na psaltirnite redaksii ot XIV v. (Bibleyski pesni). – V: Něst' uĉenikъ nadъ uĉitelemъ svoimъ. Sbornik v chest na prof. dfn Ivan Dobrev, chlen-korespondent na BAN i uchitel. Sofia, 2005, s. 345–256].
- Карачорова 2012 К а р а ч о р о в а, И. *Библейските песни в новата част на Бичковския псалтир (Sin. slav. 6/N)*. – В: Средновековни текстове, автори и книги. Сборник в чест на Хайнц Миклас (= Кирило-Методиевски студии. Кн. 21). София, 2012, с. 201–245 [Karachorova, I. Bibleyskite pesni v novata chast na Bichkovskia psaltir (Sin. slav. 6/N). – V: Srednovekovni tekstove, avtori i knigi. Sbornik v chest na Haynts Miklas (= Kirilo-Metodievski studii. Kn. 21). Sofia, 2012, s. 201–245].
- Желязкова 2016а Ж е л я з к о в а, В. *Книга Исход в южнославянских списках XV–XVI вв.* – Studi Slavistici, 13 (2016), с. 225–240 [Zheliaskova, V. Kniga Iskhod v iuznoslavianskikh spiskakh XV–XVI vv. – Studi Slavistici, 13 (2016), s. 225–240].
- Желязкова 2016б Ж е л я з к о в а, В. *Паримейные чтения в четырёх списках Книги Исход.* – Studia Ceranea, 6 (2016), с. 243–256 [Zheliaskova, V. Parimeinye chteniia v chet'ikh spiskakh Knigi Iskhod. – Studia Ceranea, 6 (2016), s. 243–256].
- Желязкова 2018 Ж е л я з к о в а, В. *Четивата от Книга Изход в Триода.* – Palaeobulgarica, 42 (2018), № 2, с. 3–37 [Zhelyazkova, V. Chetivata ot Kniga Izhod v Trioda. – Palaeobulgarica, 42 (2018), № 2, s. 3–37].
- Михайлов 1912 М и х а й л о в, А. *Опыт изучения книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе.* Варшава, 1912 [Mihailov, A. Opyt izucheniia knigi Bytiia proroka Moiseia v drevneslavianskom perevode. Varshava, 1912].
- Пичхадзе 1996 П и ч х а д з е, А. А. *К истории четьего текста славянского Восьмикнижия.* – ТОДРЛ, 49 (1996), с. 10–21 [Pichkhadze, A. A. K istorii chet'ego teksta slavianskogo Vos'mknizhiia. – TODRL, 49 (1996), s. 10–21].
- Пичхадзе 2021 П и ч х а д з е, А. А. *Первая песнь Моисея в Псалтыри и Паримейнике.* – В: Славянски текстове и традиции. Сборник в чест на Катрин Мери Макробърт (= Кирило-Методиевски студии. Кн. 31). София, 2021, с. 61–70 [Pichkhadze, A. A. Pervaia pesn' Moiseia v Psaltyri i Parimeinike. – V: Slavyanski tekstove i traditsii. Sbornik v chest na Katrin Meri Makrobart (= Kirilo-Metodievski studii. Kn. 31). Sofia, 2021, s. 61–70].

- Чешко и др. 1989 *Норовская Псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века в двух частях. Ч. 2.* Издание подготовили Е. В. Чешко, И. К. Бунина, В. А. Дыбо, О. А. Князевская, Л. А. Науменко. София, 1989 [Norovskaia Psaltr'. Srednebolgarskaia rukopis' XIV veka v dvukh chastiakh. Ch. 2. Izdanie podgotovili E. V. Cheshko, I. K. Bunina, V. A. Dybo, O. A. Kniazevskaia, L. A. Naumenko. Sofia, 1989].
- Mareš 1997 M a r e š, F. V. *Psalterii Sinaitici pars nova (monasterii s. Catharinae codex slav. 2/N)*. Ad editionem praeparaverunt P. Fetková, Z. Hauptová, V. Konzal, L. Pacnerová, J. Švábová sub redactione F. V. Mareš (= Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Schriften der Balkankommission, Philologische Abteilung. Bd. 38). Wien, 1997.

THE *FIRST SONG OF MOSES* (EX. 15:1–19) IN THE *PSALTER*
AND IN THE NON-LITURGICAL COPIES OF THE *BOOK OF EXODUS*

(Summary)

The article studies the *First Song of Moses* in the composition of the non-liturgical copies of the *Book of Exodus* compared to the text of the *Song* in the *Psalter*. The analysis of the grammatical and lexical features of the *Song* shows that the chronographic copies contain a different version of the *Song*. Grammatically it is close to the archaic psalters, and lexically it contains readings typical for the manuscripts from the Preslav literary centre. Probably this version has been created in the course of the complete translation of the *Book of Exodus*, made in the 10th c. in Simeon's Bulgaria. The translator did not directly borrow the *Song* already translated within the *Psalter*, which he probably knew by heart, but edited it significantly lexically, preserving the grammatical features. Later man of letters replaced this četi-version of the *Song* with the more familiar version from the *Psalter*. The Russian non-liturgical copies of the *Book of Exodus* are related to the Athonite redaction of the *Song*. The South Slavic copies also follow the Athonite redaction, but some traces of the četi-version of the *Song* remain in them. Attention is drawn to the several coincident readings in the text of the *Song* in the *Norov Psalter* and in the manuscripts from the chronographic redaction. It has been suggested that possibly the readings in the *Norov Psalter* show some influence of the četi-version of the *Song*.

Keywords: First Song of Moses; Psalter; Book of Exodus; Preslav redaction.

Veselka Zhelyazkova,
Cyrillo-Methodian Research Centre –
Bulgarian Academy of Sciences